

РОЗДІЛ 3.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ Й ОБГРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Підходи та критерії діагностики конкурентоспроможності аграрних підприємств

Постановка проблеми. Управління конкурентоспроможністю підприємства виступає пріоритетним напрямом господарювання, оскільки обумовлює здатність суб'єкта до ефективного функціонування на ринку. На основі цього можна стверджувати, що даний процес передбачає обов'язкове виконання загальновідомих управлінських функцій. Окрім того, він має реалізовуватись з урахуванням традиційних підходів до управління, а також вимагає врахування низки принципів управління підприємствами аграрного сектору економіки. На сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення методології управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств та її діагностики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що велика кількість видатних вітчизняних та закордонних вчених досліджувала чинники, що впливають на конкурентоспроможність аграрних підприємств. Серед них варто назвати таких, як Азоев Г.Л., Гриньова В.М., Драган О.І., Ільїн В.Ю., Кирилов Ю.Є., Лопатинський Ю.М., М. Портер. Незважаючи на велику кількість досліджень та публікацій, питання обґрунтування та доповнення методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств є актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування методичних підходів та визначення критеріїв діагностики конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах трансформації ринкової економіки України рівень розвитку аграрних підприємств визначається досягнутим рівнем конкурентоспроможного потенціалу, який пов'язують з наявністю секторів економіки, які володіють високими технологіями, розвинутою транспортною інфраструктурою, наявністю дешевої робочої сили тощо. На відміну від інших економічних категорій конкурентоспроможний потенціал підприємства має кілька особливостей. По-перше, його може бути виявлено й оцінено тільки при обов'язковій наявності реальних або потенційних конкурентів. По-друге, конкурентоспроможний потенціал підприємства залежить від продуктивності використання залучених до процесу виробництва ресурсів. По-третє, рівень конкурентоспроможного потенціалу підприємства залежить від рівня конкурентоспроможності його складових, а також від загальної конкурентоспроможності галузі та країни [1]. Для одержання результатів оцінки рівня конкурентної переваги необхідно посилення певних складових потенціалу підприємства, які зможуть забезпечити реальне відображення ситуації, що складається в макро- і мікросередовищі. До дослідження конкурентоспроможного потенціалу аграрних підприємств застосовується безліч підходів, проте дослідники часто обмежуються лише деякими з них, що характеризують окремі їх аспекти.

Найважливішим напрямом дослідження має стати комплексне використання методів і підходів, які виявлятимуть джерела та чинники конкурентоспроможного потенціалу підприємств аграрного сектору, як суб'єкта економіки, в умовах інституціональних перетворень економіки України. Основні науково-методичні підходи, на які спирається дослідження, представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Науково-методичні підходи до формування моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств

Підхід	Характеристика	Результат застосування
Комплексний	заснований на описі внутрішньо- і міжсистемних взаємодій об'єкта і дає можливість теоретичного узагальнення технічних, технологічних, економічних, соціальних, екологічних, організаційних складових стійкості розвитку аграрних підприємств, а також взаємозв'язку і взаємовпливу цих складових.	обґрунтування стратегічних напрямів підвищення стійкості відтворювальних процесів і концепція формування конкурентного розвитку
Системний	передбачає: по-перше, розгляд об'єкта дослідження як ієрархічної системи; по-друге, визначення складу, структури й організації елементів системи, виявлення головних зв'язків між ними; по-третє, виявлення зовнішніх зв'язків системи, її функцій і ролі серед інших систем. означає необхідність його дослідження	дослідження конкурентоспроможності, з одного боку, як цілісної сукупності утворюючих його елементів, а з іншого боку, – як частини, складового елементу системи більш високого порядку.
Еволюційний	ґрунтується на інтеграції механізмів, які забезпечують різноманітність складових, їх регулювання, ринковий відбір і спадковість	дозволяє відобразити економічний процес у його взаємозв'язку та взаємозумовленості із соціокультурною динамікою
Функціональний	сутність якого полягає в необхідності аналізу функціональної структури об'єкта дослідження.	дозволяє визначити структуру системи, отже, її стійкість.
Інтеграційний	націлений на дослідження і посилення взаємозв'язків між окремими елементами економічної системи, між рівнями управління по вертикалі і між суб'єктами управління по горизонталі	припускає поглиблення співпраці суб'єктів управління, а також узгодження взаємодій між компонентами економічної системи.
Відтворювальний	орієнтований на постійне поновлення властивостей економічної системи і головного з них – стійкості. Тип відтворення і якість відтворювальних процесів багато в чому визначають стійкість функціонування підприємств аграрної промисловості	пропорції і якість відтворювальних процесів в економічній системі, а також її адаптивність і здатність до розвитку визначають траєкторію економічного розвитку

Нормативний	полягає в необхідності застосування нормативів по всіх елементах економічної системи, включаючи цільову підсистему, що забезпечує й інші підсистеми.	розкриває відповідність найважливіших елементів підсистем: вимогам, ефективності, обґрунтованості, перспективності застосування за масштабом і в часі.
Синергетичний	досліджує конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств як складну відкриту динамічну систему, яка функціонує в умовах мінливого середовища	допоможе найбільш точно відобразити стан реального розвитку аграрного сектора в сучасних умовах
Динамічний	при його застосуванні об'єкт дослідження розглядається в діалектичному розвитку з урахуванням впливу на нього внутрішніх і зовнішніх впливів, проводиться ретроспективний аналіз поведінки об'єкта, включаючи тенденції, зв'язки, взаємодії та закономірності його розвитку	розкриває конкретні умови і форми його розвитку, послідовність їх переходів від одних історично необхідних стадій до інших
Кількісний	сутність якого полягає в переході від якісних оцінок до кількісних за допомогою розрахунків, економіко-математичних та статистичних методів дослідження, експертних бальних оцінок.	встановлення залежностей між техніко-організаційними та соціально-економічними показниками, використання механізмів дії законів попиту та пропозиції, масштабу та економії часу тощо
Інституціональний	заснований на виявленні родових ознак, якісних характеристик і функцій структурних елементів економічної системи. Кожен з них має специфічні, тільки йому притаманні властивості і виконує в системі чітко позначені функції	указує на особливості й унікальність середовища розвитку соціально-економічних систем, дозволяє дослідити специфікацію впливу факторів на розвиток національної економіки та її секторів
Ціннісно-компетентнісний	заснований на всебічному, цілеспрямованому аналізі середовища функціонування та визначенні ключових індикаторів конкурентоспроможності	формується комплексна характеристика ключових чинників конкурентоспроможності із визначенням їх ваги та ступеня впливу.

* сформовано автором

Ідентифікація наявності, природи та ролі того чи іншого підходу охоплюватиме суб'єктивний і об'єктивний опис явищ, що досліджуються. Важливим є досягнення системного опису моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств вимагає також аналітичного опису та розрахунків, які відображають суттєві взаємозв'язки функціонування її складових. Вважаємо,

що дослідження конкурентоспроможного розвитку повинно бути побудовано на засадах універсальних принципів економічного аналізу, об'єднанні методологічних позицій системного, інституціонального, еволюційного й синергетичного підходів.

Важливим є визначення методологічного підходу та його методичного інструментарію щодо дослідження перспектив та можливості інтегрування інноваційних альтернативних форм аграрних утворень до діючої системи господарювання. Так, використання системного підходу під час проведення досліджень конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації забезпечуватиме оцінку всіх його складових в єдиному цілісному векторі та сприятиме адекватному визначенню суті проблеми, що потребує вирішення та вибору ефективних інструментів розв'язання [2].

Системний підхід дозволяє дослідити закономірний характер розвитку та причинно-наслідкові зв'язки інституційних трансформацій, виявити особливості розвитку інституцій та суб'єктів господарювання в єдиному аграрному соціумі. Саме через дослідження системних зв'язків розкривається специфіка аграрного сектору, що дозволяє відтворити проблемні сфери інституційного середовища розвитку аграрного сектору через призму аграрних відносин. Зміни соціально-економічних систем чи окремих їх блоків відбуваються безперервно. Для детальнішого дослідження цих змін, а також урахування факторів зовнішнього середовища (соціально-економічної системи), системний метод повинен бути доповнений іншими специфічними методами. До них, перш за все, відносять еволюційний та інституційний підходи [3, с. 174].

На думку Драган О.І. [4, с. 38-42] системний підхід дозволяє зрозуміти сутність управління конкурентоспроможністю підприємства, при цьому, вимагає чіткий науково обґрунтований методологічний апарат, ядром якого має стати стратегія розвитку підприємства, з побудовою різноманітних моделей поведінки як усієї системи в цілому, так і окремих її підсистем. В економічній енциклопедії надається наступне визначення «система – це сукупність заходів, методів і засобів організаційно-екологічного, нормативно-правового, техніко-технологічного характеру, спрямованих на забезпечення дотримання встановлених вимог у тій чи іншій сфері діяльності» [5, с. 539]. Системний підхід формує уяву про комплексність поняття конкурентоспроможності та її залежності від групи факторів. У будь-якій системі важлива робота всього цілого – як результат досягнутої динамічної рівноваги.

Аграрні підприємства з позицій системного підходу є соціотехнічними системами оскільки об'єднують соціальні (люди, структура, завдання, культура) і технічні (засоби виробництва, технологія) компоненти. Підприємство є відкритою системою, що постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем: отримуючи із зовні ресурси («входи») для ефективного функціонування – інформацію, матеріали, капітал, людські ресурси; та представляючи кінцевий продукт («виходи») в зовнішнє середовище. Система підприємства складається із взаємозалежних підсистем (підрозділів, відділів, бригад тощо), які в свою чергу можуть мати власні більш дрібні підсистеми, що перебувають один з одним в організаційних відносинах та бути системами, що розвиваються та самоорганізуються [6].

Особливе місце в системі сучасного наукового знання та методології управління належить інституціональній теорії (або інституціоналізму), в основі

якої лежить ідея синтезу міждисциплінарного (економічного, соціального, політичного, культурного та ін.) аналізу [7]. Інституціональна теорія бере свій початок з часів становлення суспільства та пов'язана із виокремленням «соціального інституту» як основного елемента практичної реальності та теоретичного конструкту. Інституційний підхід характеризується еклектичністю, залученням різних сфер знань, їхньої методології та понятійного апарату, а також утворенням спільних для різних дисциплін понять, таких як обмежена раціональність, соціальна вкоріненість, примусова довіра тощо [8, с. 63]. Інституційний аналіз указує на особливості й унікальність середовища розвитку соціально-економічних систем, дозволяє дослідити специфікацію впливу факторів на розвиток національної економіки та її секторів.

Має сенс використовувати синергетичний підхід до оцінки можливостей розвитку інноваційних альтернативних форм підприємств, як методу, що органічно пов'язаний з принципами саморуху, самоорганізації, системності [9]. При цьому, об'єднання різних підходів в єдину систему дозволяє досягти ефекту економічної синергії, що передбачає економічне зростання підприємства в цілому в значно більшому обсязі, ніж в складових її частинах. Існування синергетичності свідчить: збільшення потенціалу діяльності, відкриття нових інноваційних можливостей. Отже, інтеграція окремих складових в єдину систему за рахунок «позитивного системного ефекту» (ефекту емерджентності) забезпечує зростання ефективності діяльності. Іншими словами, аграрні підприємства де нові інноваційні альтернативні форми успішно інтегровані в існуючу систему управління господарством, мають ефект від взаємодії об'єднання всередині інтегрованої структури, що перевищує суму ефектів діяльності кожної форми окремо.

Синергетичний підхід дозволяє описати модель конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств як складну відкриту динамічну систему, яка функціонує в умовах мінливого середовища, тобто її нелінійний розвиток і біфуркаційний характер впливу факторів середовища. Застосування методики синергетичного підходу допоможе найбільш точно відобразити стан реального розвитку аграрного сектора в сучасних умовах. Застосування синергетичного підходу дає можливість оцінити результати взаємодії інституцій та самоорганізованість структури. Синергетика досліджує загальні закономірності формування впорядкованого стану у нелінійній відкритій дисипативній системі. З точки зору синергетичного підходу економічної системи, яка еволюціонує і завжди є стійкою, не існує. Еволюціонуюча система схильна до трансформації під впливом зовнішніх і внутрішніх сил. Коли система проходить деякі критичні значення зовнішніх параметрів, в ній можуть виникнути випадкові зміни структури або хаос. Базовою передумовою в синергетичних дослідженнях є категорія самоорганізації, якою визначають здатність системи до саморозвитку за допомогою не лише припливу енергії, інформації і інших зовнішніх чинників, але й завдяки внутрішнім можливостям. Розвиток такої системи відбувається за допомогою поступальних змін стадій самоорганізації й дезорганізації. Процеси дезорганізації в соціально-економічних системах складають необхідний елемент соціального розвитку, оскільки саме процес «творчого руйнування» дозволяє створювати нові структури. Разом з тим, розробити досконалу інструментарій чи економічну модель, які врахують вплив всіх негативних чинників та мінімізують їх наслідки, майже

неможливо, що не протирічить концепції «path dependence» в неоеволюційній економіці. Протиріччя і проблеми локального характеру, які можуть вирішуватись без змін фундаментальних основ економічної системи, зазвичай поступово розв'язуються, хоча і вони здатні спровокувати хаос.

Надзвичайно важливим для еволюційної парадигми в економічній теорії є механізм біфуркацій, який використовується в синергетиці, він пояснює множинність можливих станів системи і траєкторій розвитку. У найбільш широкому трактуванні біфуркацію визначають як «роздвоєння», «розгалуження» визначеної траєкторії розвитку. Даним терміном визначають перехід системи від одного складу атракторів (більш стійких і простих) до динамічного режиму іншого складу атракторів (складніших). Атрактор визначається як безліч точок або підпростір у фазовому просторі, до якого наближається траєкторія після загасання перехідних процесів, або це безліч станів, на яку система «звалюється» з часом. Цим терміном визначають неоднозначність післякризових характеристик системи, «розщеплення» розвитку на безліч варіантів, реалізація яких виявляється залежною від дії усієї сукупності чинників, які визначають стан системи в критичній точці [10, с. 136-137]. Ціннісно-компетентнісний підхід включає всі сторони діяльності: операційно-технологічну, ціннісно-мотиваційну та представляє собою складну інтегровану систему, що обумовлює можливість здійснювати виробничу діяльність на найвищому конкурентному рівні. Інформаційний підхід дасть можливість змоделювати та проаналізувати сучасний стан і потенціал конкурентоздатності підприємств аграрного сектора на різних рівнях локалізації та визначити слабкі та сильні сторони, сформувані стійкі конкурентні переваги на основі злагодженості стратегічних можливостей підприємств з їх внутрішнім потенціалом. Застосування інтеграційного підходу дасть можливість забезпечити оперативність управління, впровадження інноваційно-інтенсивних технологій виробництва та обрати таку адаптивну модель управління агроформуваннями, що враховуватиме динамічні зовнішні зміни.

Розглянувши види підходів до дослідження моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, вважаємо, що вони можуть відобразити окремі аспекти механізму конкурентоспроможності і лише їх інтеграція у єдину методика дозволить дослідити основні та побічні аспекти механізму конкурентоспроможності. Інтеграційний підхід до дослідження моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств зумовлює необхідність застосування нетрадиційної наукової методології аналізу, сутність якої полягає у застосуванні різних видів аналізів для комплексної діагностики. Механізм дослідницького процесу матиме такий вигляд (рис. 1).

Отже, на відміну від традиційних підходів, запропонована методика передбачає почати аналіз конкурентоспроможності аграрного підприємств аграрного сектору з дослідження процесу формування конкурентного середовища, неформальних і формальних інституцій, з аналізу взаємодії, сумісності, колізійності в цьому середовищі нових формальних інституцій і сформованих протягом тривалої історичної еволюції неформальних інституцій. При проведенні даного дослідження, необхідно врахувати комплексний характер впливу макрофакторів на розвиток секторів національної економіки та господарюючих суб'єктів, аналізувати чинники впливу з позицій формування середовища функціонування суб'єктів господарювання:

стан розвитку національної економіки, міжнародних інтеграційних зв'язків, фактори державного регулювання, рівень інвестиційної привабливості тощо. Також важливим є аналіз причинно-наслідкових зв'язків суб'єктів та детермінантів конкурентоспроможності. Тобто, можна проаналізувати доцільність ведення горизонтальної та інтегральної конкурентної боротьби на макро-, мезо- та макрорівнях. Комплексний підхід до дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств вимагає базування на всебічному аналізі.

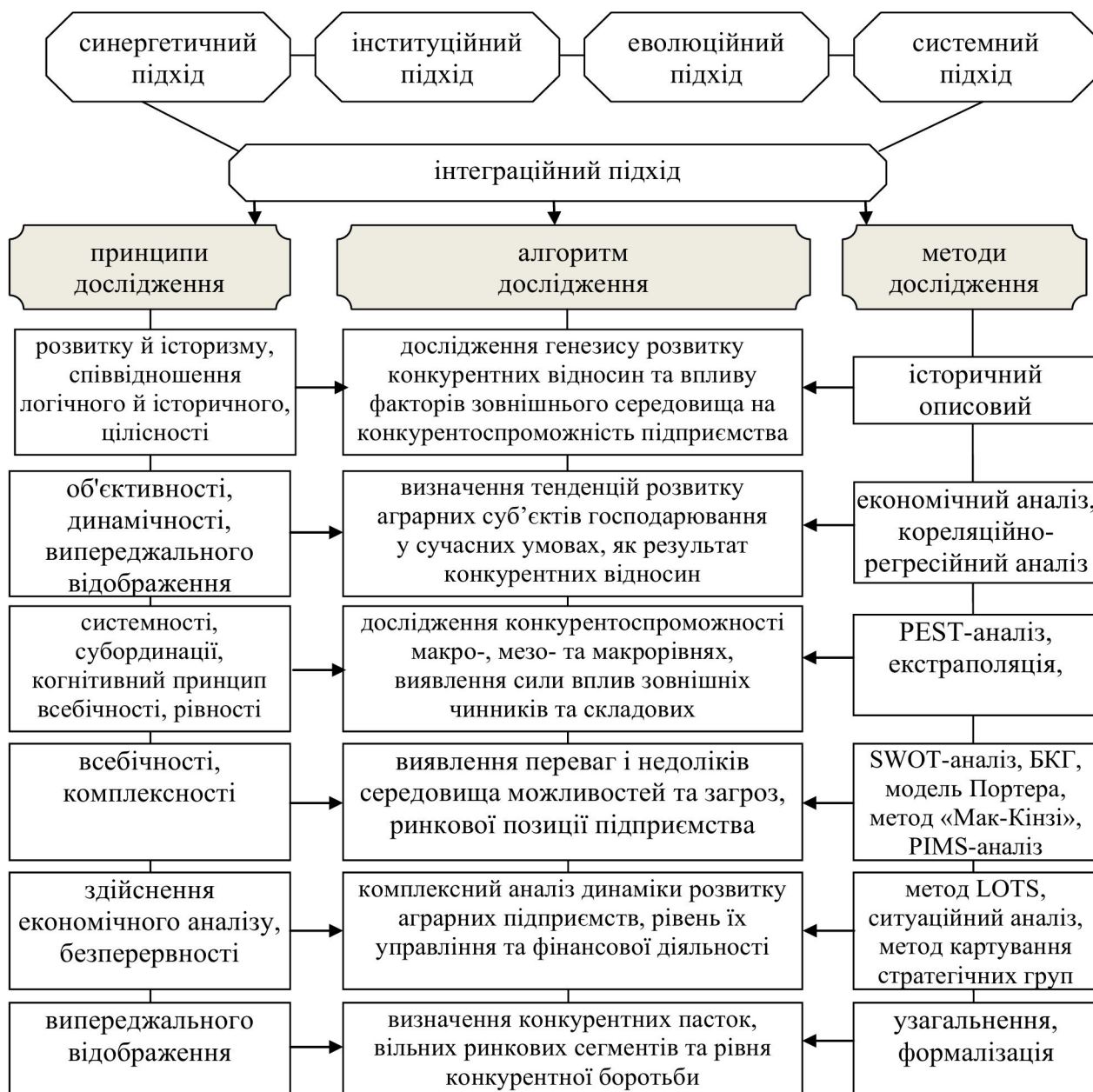

Рис. 1. Методика дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств*

* Джерело: розробка автора

Погоджуючись із В. Ільїним [11] вважаємо, що при проведенні аналізу конкурентоспроможності аграрних підприємств варто застосовувати методичний підхід, орієнтований на об'єктивності та оптимальності розрахунків по існуючим даним їх виробничо-господарської діяльності. Дослідження передбачає поетапне

його проведення: I етап – визначення місткості ринку та особливостей функціонування його учасників; II етап – визначення інтенсивності конкуренції та рівня концентрації на ринку; III етап – порівняння підприємств за різними критеріями конкурентоспроможності; IV етап – оцінка конкурентоспроможності окремих підприємств. Таким чином діагностика конкурентоспроможності на першому – третьому етапах передбачає аналіз зовнішнього середовища на макрота мезорівнях, а останній етап оцінює внутрішнє середовище функціонування суб'єктів аграрного сектору на мікрорівні.

Проведення аналізу стану розвитку аграрного ринку з точки зору конкурентоспроможності (перший етап) характеризується низкою особливостей. Керуючись базовими принципами рівневої оцінки конкурентоспроможності, такими як системність, об'єктивність, динамічність, комплексність, безперервність тощо, на нашу думку, особливу увагу слід приділити саме оптимальності. При цьому оптимальність слід розглядати не лише однобічно для виявлення конкурентних позицій підприємства на ринку загалом, а й з точки зору визначення шляхів досягнення ефективних і конкурентоспроможних результатів виробничо-господарської діяльності підприємства. Слід враховувати, що існуючий методичний інструментарій щодо визначення рівня конкурентоспроможності підприємства за своїми показниками та критеріями не завжди враховує галузеві особливості.

Зокрема, що стосується сільськогосподарських підприємств в більшості випадків оцінка конкурентоспроможності є доволі суб'єктивною через брак офіційних даних та через особливості функціонування ринку загалом [11; 12]. На сьогодні існує певний дисбаланс між теоретичним та практичним підходом до визначення ринкової структури аграрного ринку. Так, оцінюючи ринок за критеріями стандартизованості продукту та кількості виробників ми говоримо про аграрний ринок, як ринок досконалої конкуренції. Проте, наявність вторинного ринку, коли реалізацією кінцевого продукту займаються посередницькі структури, свідчить про його олігополістичність. Як модель олігополістичного ринку, складно структурованих каналів розподілу продукції, що, в свою чергу, викликає появу цінового диспаритету, для сільськогосподарських підприємств на перше місце постають питання виробничо-комерційної діяльності, які безпосередньо сприяють підвищенню прибутковості в короткостроковому періоді. За оцінками антимонопольного комітету України [13, 14] ринки сільського господарства традиційно є висококонкурентними. Аналізуючи якісні показники (імідж підприємства, рівень кваліфікації персоналу, методи стимулювання збуту, рекламна діяльність тощо) слід акцентувати увагу та тому, що у підприємствах даної сфери ці складові формують конкурентні переваги у довгостроковому періоді. Виходячи з вищезазначеного, враховуючи галузеві особливості, а також умови і принципи діяльності основних учасників аграрного ринку – підприємств-виробників, на нашу думку, необхідно корегувати вже існуючі методики оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств. Важливим при проведенні оцінки конкурентоспроможності підприємства є дотримання певної послідовності або стадій (рис. 2), що поділяються на попередню оцінку конкурентоспроможності та додаткові дослідження.

Рис. 2. Стадії та послідовність проведення конкурентоспроможності аграрних підприємств*

* Джерело: розробка автора

Попередні дослідження ґрунтуються здебільшого на загальних оцінках, проводяться на макро- та мезорівнях в напрямі дослідження конкурентоспроможності регіонів та їх конкурентних переваг, конкурентних позицій галузі та виробничих можливостей, дослідження ресурсного забезпечення. Додаткові дослідження конкурентоспроможності проводять на мікрорівні та вони мають уточнюючий характер. Дані дослідження ґрунтуються на аналізі окремих складових, що в сукупності визначають конкурентний потенціал та конкурентоспроможність продукції та підприємства та включають оцінку ринку за конкретними групами товарів, ресурсну доступність та еластичність цін, альтернативність технологій виробництва.

Методика проведення дослідження конкурентоспроможності знаходиться в прямій залежності від глобалізації цілей. В науковій літературі виділяють такі рівні конкурентоспроможності підприємства та його потенціалу як світове лідерство, світовий стандарт, національне лідерство, національний стандарт, галузеве лідерство, галузевий стандарт, пороговий рівень. У залежності від рівня знаходження підприємства у визначеній градації приймається рішення про стратегічні напрями його розвитку.

Також достатньо застосованим в економіці є підхід згідно якого виділяють чотири рівні конкурентоспроможності потенціалу підприємства. Підприємства першого рівня розглядають організацію апарату управління як внутрішньо нейтральний елемент потенціалу, а роль керівника обмежують налагодженням випуску продукції, без огляду на питання конкурентоспроможності та задоволення потреб споживачів. Недоцільним вважається прийняття управлінських рішень про зміну технології виробництва чи підвищення технічного рівня продукції, удосконалення структури й функцій відділу збуту та служби маркетингу, оскільки

не беруться до уваги зміни ринкової ситуації та потреб споживачів. Підприємства другого рівня конкурентоспроможності мають зробити виробничий елемент потенціалу «зовнішньо нейтральним». Це означає, що потенціал підприємства повинен повністю відповідати стандартам, встановленим його основними конкурентами. На підприємствах третього рівня виробнича складова потенціалу зазнає сильного впливу з боку складової управління, що сприяє її розвитку та удосконаленню. Коли ринковий успіх у конкурентній боротьбі стає вже не стільки функцією виробництва, скільки функцією управління та починає залежати від якості, ефективності управління, організації виробництва, тоді підприємства досягають четвертого рівня конкурентоспроможності свого потенціалу й опиняються попереду конкурентів протягом тривалого часу [15].

Загальний порядок дослідження, оцінки та, в цілому, управління конкурентоспроможністю підприємства охоплює такі принципові етапи: вияв чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на рівень конкурентоспроможності підприємства, та оцінка їх значимості; групування чинників, аналіз їх внутрішньогрупових та між групових взаємозв'язків; оцінка впливу обраних для дослідження чинників (або груп чинників) на рівень конкурентоспроможності підприємства та кількісне визначення цього рівня; прогнозування змін включених у модель чинників внаслідок можливих змін умов зовнішнього та внутрішнього середовища; прогнозування рівня конкурентоспроможності підприємства; з'ясування шляхів та методів підвищення конкурентоспроможності; розробка комплексу заходів по підвищенню конкурентоспроможності; оцінка прямих та опосередкованих витрат на реалізацію розроблених заходів; вибір критерію ефективності заходів по підвищенню конкурентоспроможності підприємства; визначення ефективності розроблених заходів та вибір оптимального комплексу регулюючих впливів; прийняття відповідних управлінських рішень. управлінських рішень. Оцінка конкурентоспроможності підприємства має враховувати критерії її проведення. Критерії оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства зображено на рис. 3.

Комплексність є базовим критерієм оцінки рівня конкурентоспроможності, при проведенні дослідження що ґрунтується на даному критерії рівень конкурентності визначається: шляхом співвіднесення оцінки ефективності процесу його адаптації до змінних умов функціонування, і ступеня реалізації стратегічного потенціалу, і конкурентних позицій підприємства відносно одного або декількох конкурентів, що розглядаються як база порівняння.

Наступним критерієм є системність. В основі проведення оцінки рівня конкурентоспроможності є системний аналіз впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства з урахуванням між факторних взаємозв'язків та обумовленого ними синергічного ефекту. Критерій об'єктивності передбачає формування результатів дослідження та оцінки конкурентоспроможності підприємства на повній та достовірній інформації про зовнішні та внутрішні умови його функціонування і відображенні реальні конкурентних позицій суб'єкта господарювання. Динамічність передбачає не статичну оцінку фактичних конкурентних позицій підприємства на конкретний момент часу, а прогнозування їх змін та розробку на цій основі ефективних управлінських рішень. Процес дослідження та оцінки конкурентоспроможності і

змін її рівня має носити безперервний характер (шляхом створення системи моніторингу ринку, чинників конкурентоспроможності, конкурентних позицій підприємства), оскільки дискретні оцінки не завжди дають можливість своєчасно зафіксувати стрибкоподібні зміни чинників конкурентоспроможності, оцінити можливі тенденції динаміки конкурентних позицій підприємства та своєчасно прийняти та реалізувати відповідні управлінські рішення. Критерій оптимальності передбачає, що об'єктом дослідження є не лише сам рівень конкурентоспроможності, але і ступінь ефективності його досягнення. Отже доцільним є розробка та впровадження комплексної методики оцінки шляхів досягнення певних конкурентних позицій з урахуванням як прямих витрат, пов'язаних з реалізацією заходів по регулюванню конкретного чинника, так і потенційних витрат на розвиток та підтримку конкурентної переваги в майбутньому [16].

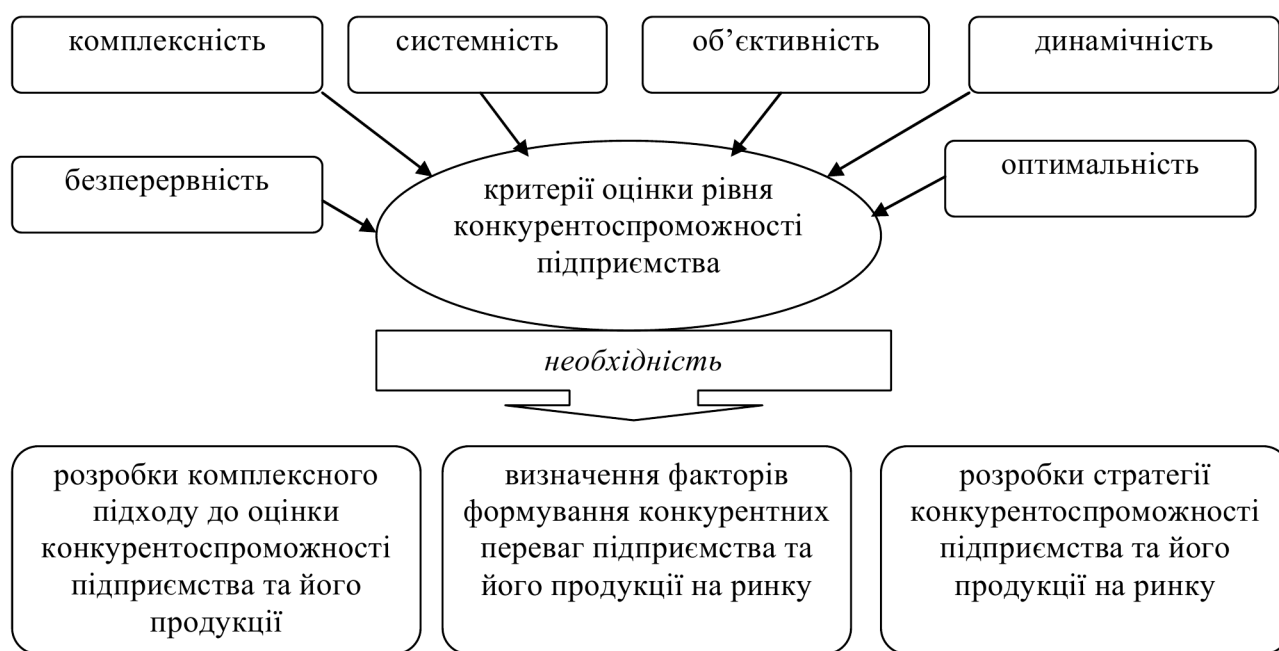

Рис. 3. Критерії оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства*

*Джерело: розробка автора

Сучасна наукова думка наголошує на наявності прямої залежності між конкурентоспроможністю продукції аграрних підприємств та їх конкурентоспроможністю, наголошуючи на необхідності проведення аналізу можливості підприємства конкурувати на певному товарному ринку, ефективності економічних методів ведення підприємством конкурентної боротьби, ступеня здатності аграрної продукції задовольняти вимоги споживачів на вільному ринку.

Оцінка конкурентоспроможності підприємства має охоплювати ефективність виробничо-збутової діяльності на основі вивчення динаміки продаж у вартісному й кількісному вираженні, завантаження виробничих потужностей, портфеля замовлень, обсягу й напрямів інвестицій, ефективність капітальних вкладень, резерви зниження витрат виробництва. Крім того, важливе значення має аналіз витрат обігу з метою виявлення непродуктивних витрат у всій системі руху товарів від продавця до покупця.

Якісна оцінка допускає використання таких параметрів: потреба в капітальних вкладеннях фактичних і на перспективу як у цілому, так і за окремими видами продукції; асортимент продукції, його обсяги й вартість; набір ринків та їхніх сегментів для кожного виду продукції; потреба в коштах на формування попиту й стимулювання збуту продукції; перелік заходів і прийомів, якими фірма може забезпечити перевагу на ринку; інноваційна політика (відновлення продукції на основі власних розробок); виконання зобов'язань за угодами відносно строків поставок.

На основі проведення оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств з використанням зазначених індикаторів проводять узагальнення отриманого результату, який і є основою при розробленні конкурентної стратегії, технічної, виробничої, асортиментної політики. При цьому основними умовами забезпечення конкурентоспроможності є: застосування наукових підходів до стратегічного управління підприємством, забезпечення єдності розвитку техніки, технології, економіки, управління, застосування сучасних методів дослідження й розробок та формування системи заходів із забезпечення конкурентоспроможності різних об'єктів.

До організаційних заходів, що підвищують рівень конкурентоспроможності підприємства, відносять: забезпечення пріоритетності продукції; зміну якості виробу і його технічних параметрів з метою обліку вимог споживача та його конкретних запитів; виявлення переваг товару порівняно із заміниками; виявлення недоліків товарів-аналогів, які випускають конкуренти; вивчення заходів конкурентів з удосконалення аналогічних товарів; виявлення й використання цінових факторів підвищення конкурентоспроможності продукції; нові пріоритетні сфери використання продукції; диференціація продукції, що забезпечує відносно стійкі переваги споживачів, які віддаються певним видам взаємозамінних товарів; вплив безпосередньо на споживача, шляхом штучного обмеження надходження на ринок нових товарів, проведення реклами, надання грошового або товарного кредиту.

Висновки. У загальному вигляді процес оцінки конкурентоспроможності підприємства складається з наступних етапів: визначення мети оцінки конкурентоспроможності; вибір групи підприємств-конкурентів з урахуванням можливостей отримання необхідної первинної інформації для цілей оцінки конкурентоспроможності; визначення груп ключових індикаторів конкурентоспроможності, які підлягають оцінюванню; розрахунок одиничних, групових, інтегральних показників конкурентоспроможності для кожного підприємства; обґрунтування висновку про рівень конкурентоспроможності об'єкта оцінки та розробка заходів, спрямованих на поліпшення або утримання конкурентних позицій.

Список використаних джерел до п.3.1.

1. Розвиток аграрного сектору економіки України та його конкурентні переваги: [монографія] / Ю.Є. Кирилов, В.Г. Грановська, В.І. Пічура та ін. – Херсон, 2016. – 265 с.
2. Kyrylov Y.E. Mechanism for ensuring food security under globalization / Y.E. Kyrylov // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 11(161). – Р. 99-106.
3. Кирилюк Є.М. Методологія дослідження процесів трансформації економічних систем у сучасних теоріях / Є.М. Кирилюк, А.М. Прошалкіна // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 172-179.

4. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти. / О.І. Драган: [монографія]. – К.: ДАКККіМ, 2006. – 160 с.
5. Економічна енциклопедія. / За ред. Гаврилишин Б.Д. в3- х томах. – К.: Академія, 2002. – 951 с.
6. Womak J.P. «Book review», Sloan Management Review, 1994. – p. 107.
7. Дементьев В. В. Институциональная теория в Украине: направления исследований, особенности, перспективы / В.В. Дементьев. – Режим доступа : <http://www.instud.org/index.php?id=4&material=15>.
8. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах: [монографія] / Ю.М. Лопатинський, В.І. Кифяк. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. – 248 с.
9. Ganuschak-Efimenko L. M. The systems approach to the study of the transformation of models of innovation systems / L. M. Ganuschak-Efimenko // Actual Problems of Economics. – 2011. – No. 11(137). – P 19.
10. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков – М.: Тип. Новости, 2000. – 256 с.
11. Ільїн В.Ю. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: питання методології / В.Ю. Ільїн // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2015. – Випуск 4 (63). – С. 108-111.
12. Ільїн В.Ю. Глобалізація та її вплив на конкурентоздатність підприємств аграрного сектору економіки України: [монографія] / В.Ю. Ільїн – Луганськ: Ноулідж, 2014. – 436 с.
13. Звіт Антимонопольного комітету України за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=122547.
14. Звіт Антимонопольного комітету України за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&.
15. Гуторова І.В. Використання рейтингових оцінок для аналізу конкурентоспроможності підприємств / І.В. Гуторова // Вісн. СНАУ. Сер. «Економіка та менеджмент». – 2010. – № 6/1(41). – С. 80-85.
16. Лопатинський Ю.М. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах: [монографія] / Ю.М. Лопатинський, В.І. Кифяк. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. – 248 с.

3.2. Концептуальні засади формування системи управління комплексним розвитком галузі рисівництва в Україні

Важливим фактором забезпечення ефективного функціонування галузі рисівництва є запровадження управлінської системи, яка б адекватно відповідала виробничо-економічним відносинам. Діюча система галузевого управління, яка сформувалася за часів планової економіки для забезпечення діяльності обмеженої кількості рисівницьких господарств, суттєво не змінилася і поки що ґрунтується на успадкованих від минулого недосконалих формах організації державного управління, нерациональних економічних відносинах агроформувань з державою. На нашу думку, така ситуація призводить до нагромадження проблем управління, які заважають досягненню стабільно-поступального економічного зростання галузі.